

SÖZLÜ KÜLTÜR ve FOLKLOR KAVRAMLARI ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

"... alanın ve bu alana ait malzemenin çağdaş tanımını ifade edecek -onu kültürün bir kısmı olarak değerlendiriyoruz- en doğru terimin sözlü kültür olması gerektiğini savunuyoruz."

Prof. Dr. Dursun YILDIRIM*

Kültürü taşıyan geleneklerin farklılığına karşılık, onların taşıdığı kültür unsurları arasında da yapı, biçim, muhteva ve fonksiyon bakımından aynı durum söz konusudur. Bu sebeple, yazılı ve sözlü gelenekte yer alan kültür unsurları, kendi hususî durumlarını dikkate alarak incelemek ve değerlendirmek lâzımdır. Çünkü, bir topluluğu veya milleti meydana getiren fertler üzerinde her iki gelenekte yer alan unsurların tesir gücü ve onlar tarafından kabul derecesi farklıdır. Dolayısıyla, biz, kültür unsurlarını, taşıdıkları gelenek esas olarak, sözlü kültür ve yazılı kültür kavramları içinde toplamayı uygun buluyoruz.

✗ Sözlü kültürü teşkil eden unsurlar, yazılı kültürü oluşturanlara nispetle millet hayatında daha geniş bir kabule sahiptirler ve fertlerin faaliyetleri üzerinde daha etkilidirler. Milletlerin millî kimliklerini oluşturan ortak kabuller, geniş ölçüde sözlü kültür içinde teşekkül eder. Sözlü kültür unsurlarının sürekliliği; fonksiyon, yapı ve muhteva değiştirmeleri, yerlerini yeni unsurlara terketmeleri ortak kabulleri yaratan topluluğun bunlara karşı takınacağı ortak tavıra bağlıdır. Çünkü kabuller, resmî değil, gönüllü kabuller hususiyetine sahiptir.

✗ Bir milletin hayatında her ortak kabul, kendisini yaşatan bir gelenek yaratır. Bu gelenekler, millî kimliği paylaşan fertler tarafından ihtiva ettikleri özelliklerin bütünüyle bilinmese bile, istinat ettikleri temel vasıflar itibarıyla müştereken bilinirler. Bu durum, fertlerin bir takım olaylar karşısında, birbirlerini ferden tanımasalar bile, müşterek tavır takınmalarını sağlar.

✗ Bir milletin kültürünün ve müşterek kabullerinin teşekkülünde yazılı geleneğin rolünü de görmezlikten gelemeyiz. Öyleyse bir milletin kültürü veya millî kültürü için şöyle bir tanım yapabiliriz: Bir milletin hayatında, fertlerin -sözlü ve yazılı gelenekte yer alan-kabulleriyle müstereklik gücüne erişen ve millî kimliği oluşturan maddî ve manevî faaliyetlerin bütünü millî kültürü veya kültürü meydana getirir.

Bu yazımın amacı bir milletin hayatında kültürün her iki gelenek içindeki durumunu ele alıp, onu bir bütün halinde değerlendirmeye yönelik değildir. Amacımız, kültürü oluşturan unsurlardan bir bölümünün toplandığını kabul ettiğimiz sözlü kültürü ele almak olduğu için onun bütününe olan tavrımızı da kısaca belirtmeyi uygun gördük. Çünkü biz, sözlü kültür kavramını folklor yerine kullanıyoruz. Kültürün sözlü gelenekte sözlü geçiş ve iletişimle yaşayan unsurlarına çağdaş bilgi ve bilimin verdiği imkanlarla bir tanım kazandırmaya çalıştığımızda, konunun bütününe en iyi sözlü kültür teriminin karşılayacağına kanaat getirdik. Söylemek istediğimizin daha iyi anlaşılmasını sağlamak için de, yukarıda, kültür kavramından ne anladığımızı, konu hakkında söyleyeceklerimizin genel çerçevesi olarak belirtilmek ihtiyacını duyduk. Şüphesiz, bizim, folklor için seçmiş olduğumuz bu yaklaşım ve yeni yorumunu karşılamak üzere teklif ettiğimiz sözlü kültür kavramı tartışmaya açıktır. Buna bizi sevk eden başlıca âmil, kültürün bir bölümünü teşkil eden unsurların sahip oldukları niteliklerden hareketle değil de, kendileri dışında bir bağımlılık unsuru seçilerek tanımlanmaları ve bu anlayışa uygun bir terimle, folk (halk) ve lore (bilgi) kelimeleriyle, ifade edilmeleridir. Biz, kültür ve bilgi kav-

* Hacettepe Üniv. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

2
Sözleşmeler
ortak
Sözleşmeler
fonksiyonları

ramlarını, kendilerini oluşturan unsurların özelliklerini esas almayan, onları kendilerinin dışında kalan bir bağımlılık unsuruna göre ele alan tanımları ve yaklaşımları benimsemiyor, çağdaş bir yaklaşım olarak da kabul etmiyoruz. Bununla, şunu ifade etmek istiyoruz: Bizim yapmış olduğumuz tanımda da eksiklikler olabilir ama öncelikleri de bu yeni yaklaşım içinde yeter-siz buluyoruz. Kavramları bir "bağımlılık" unsuruna göre tanımlamak, mantık açısından, o unsur ortadan kalkınca kavramın da ortadan kalkmasını kabul etmemizi icap ettirir. Oysa, tanımlarımızı bağımlılık un-suru seçmeden, malzemenin niteliklerinden hareketle yapacak olursak, yanlış sapmalara uğrama tehlikesini aşmamız kolaylaşır.

Bu anlayıştan hareketle bir tanım yapacak olursak sözlü geleneğe ver alan tamamen sözsüz yaratılan, ama sözlü geçiş ve iletişimle fertler arasında dolayan veya nesilden nesile geçen tüm unsurları, yapı, muhteva, biçim ve fonksiyonları ne olursa olsun, sözlü kültürün kapsamına alacağız. Bunların her biri oluşturdukları toplumun "ortak" kabulleri olarak, kendilerine mahsus birer gelenek yaratmışlardır. Her unsurun nitelikleri bu gelenek içinde kendini korur, geliştirir veya değiştirir. Her unsur, kavram ve kapsamını bu gelenek içinde ifade etme imkânı kazanır. Gelenek, kendini, ortak kabul sahibi olan topluluğun-teoride en az iki kişi- veya milleti meydana getiren fertlerin ihtiyaçlarına cevap verdiği ölçüde yaşatır. Aksi halde, millet hayatında, sürekliliğini devam ettiremez ve fonksiyonunu yitirdiği zaman içinde donar, kalır. Onun bıraktığı boşluk, ya da yeni ihtiyaç, yeni bir ortak kabul ile yeni bir unsur yaratır. Bizim anlayışımızda, sözlü kültür ve bu anlamda kullanılmasından yanık olduğumuz folklor, dinamik bir yapıya sahiptir. Milletın yapısında teşekkül eden bütün sosyal tabaka veya gruplar içinde devamlı bir yaratma faaliyeti içindedir.

Burada bize şöyle bir sorunun tevcih edileceğini düşünüyoruz: Eğer, sözlü kültür terimi sözkonusu malzemenin tanımını ifade etmeğe kâfi geliyorsa neden aynı zamanda folkloru da eşanlamda kullanmaya devam ediyorsunuz? Sorunun mantığı doğrudur. Buna vereceğimiz cevap şu şekilde olacaktır: Sözlü kültür ile ilgili çalışmalar Avrupa'da da folklor terimi altında

başlamamıştır ama, pratik bakımdan en kullanışlı yapıya sahip olması sebebiyle netice olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hem alanı, hem malzemeyi, hem disiplini ifade etmede yaygınlık kazanmıştır. Folklor teriminin yaygınlık kazanması, pratikte söyleme kolaylığından ve gerekli mütemmim terimleri yaratma kabiliyetine sahip olmasından ileri geliyordu. İhtiva ettiği malzemenin tanımında yine bir birlik mevcut değildi. Bizim, yeni bir yaklaşımla teklif ettiğimiz sözlü kültür terimi de, pratikte kullanışlı kolay mütemmim terimler yaratmaya müsait bir yapıya sahip değildir. Ancak, alanın ve bu alana ait malzemenin çağdaş tanımını ifade edecek -onu kültürün bir kısmı olarak değerlendiriyoruz - en doğru terimin sözlü kültür olması gerektiğini savunuyoruz. Folklorun bu anlamda kullanılması da bize mahzurlu değildir. İstenilen şey, esasta iki terimin de aynı "tedailer" içinde anlaşılmasıdır.

XSözlü kültürün çerçevesi içine yerleştirilen malzemenin tanımında, hususiyile folkloristler arasında, üzerinde birleşilen temel özellikler şunlardır: Sözlü kültür unsuru, sözlüdür; kendine ait bir geleneği vardır; versiyonlar yaratma kabiliyetine sahiptir, ortak kabul eserdir; ortak yaratıcılığa bağlıdır; kalıplaşmaya müsaittir. X SGV00K

X Sözlü kültür araştırmacısı, bu vasıflardaki malzemeni derler, sınıflandırır ve inceler. Bu araştırmanın çerçevesine giren malzeme çeşitli biçimlerde genel gruplar altına toplanabilir. Burada, ele alınan milletin sözlü kültürünü oluşturan unsurların birleştikleri bir veya bir kaç özelliği gruplaştırmada ölçü alabiliriz. Biz, Türk sözlü kültür ürünlerini, sözlü geçiş ile edindiğimizi, öğrendiğimizi dikkate alarak sözü bir gruplandırma ölçüsü olarak kullanacağız. Bu ölçü, bize, şöyle bir gruplandırma getirir: Malzemesi tamamen söze; kısmen sözü dayanan ve tamamen sözsüz olan ürünler. Birinci grubun içine atasözleri, bilmece, hikâye ve destanlar, masal ve türküler. . . girebilir. İkinci grup, merâsimler, inanç ve âdetler, seyirlik oyunlar, danslar ve şenliklerden oluşabilir. Üçüncü gruba, mimarlık, el sanatları, giyim-kuşam, yiyecek. vs. gibi geleneği olan unsurlar yer alabilir. M